Rapporten All-Archeo bvba 913

Archeologienota
Grobbendonk – Vorselaarse baan
Uitbreiding begraafplaats

Natasja Reyns

Bornem
2019

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2019/12.807/126

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1 Inleiding 4
2 Verslag resultaten bureauonderzoek 5
2.1 Administratieve gegevens 5
2.2 Archeologische voorkennis 6
2.3 Onderzoeksopdracht 10
2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden 10
2.3.2 Beschrijving geplande werken 10
2.3.3 Werkwijze 12
2.4 Assessmentrapport 12
2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied 12
2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied 19
2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader 22
2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese 26
2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek 27
3 Samenvatting 29
4 Bibliografie 30
4.1 Publicaties 30
4.2 Websites 31
5 Bijlagen 32
5.1 Archeologische periodes 32

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,[1] zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.[2]

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

[1] https://geo.onroerenderfgoed.be
[2] https://geo.onroerenderfgoed.be

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2019I66

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Grobbendonk, Grobbendonk, Vorselaarse baan, Vorselaarse baan

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:
- 175638, 209787
- 175665, 209721
- 175610, 209685
- 175588, 209746

Kadastraal plan:

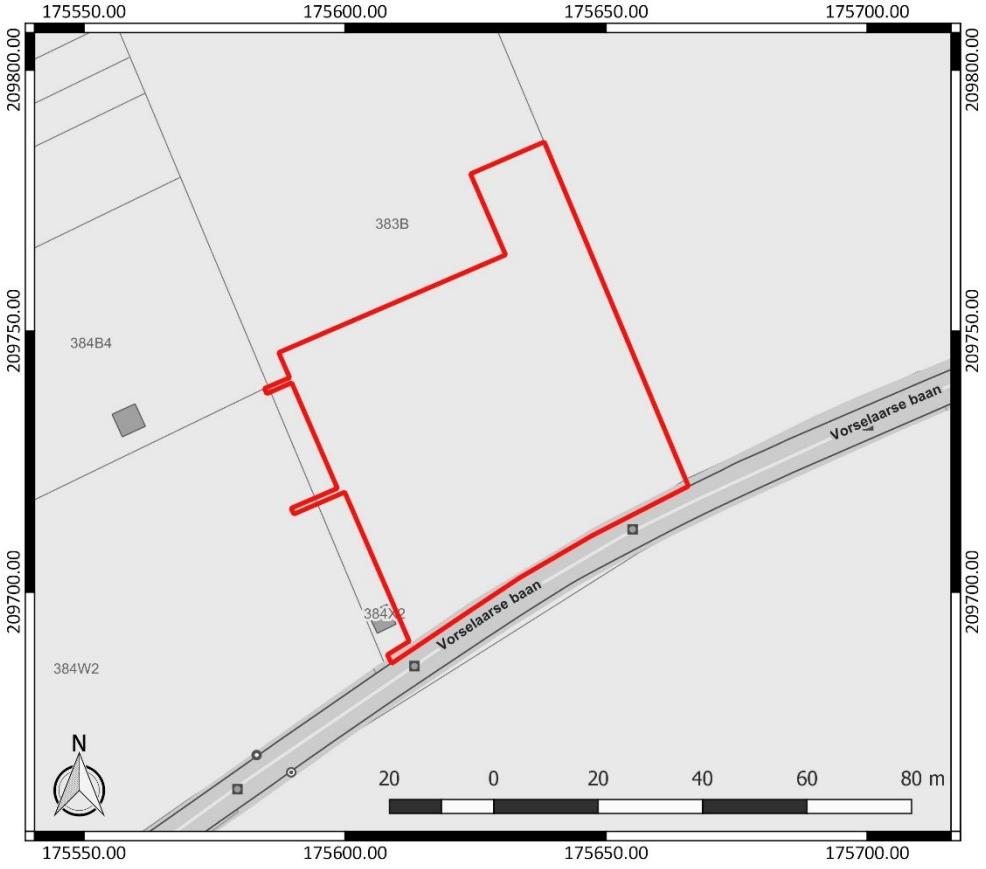

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Grobbendonk, Afdeling 1, sectie A, nummers 383B en 384W2

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 3838 m²

Topografische kaart:

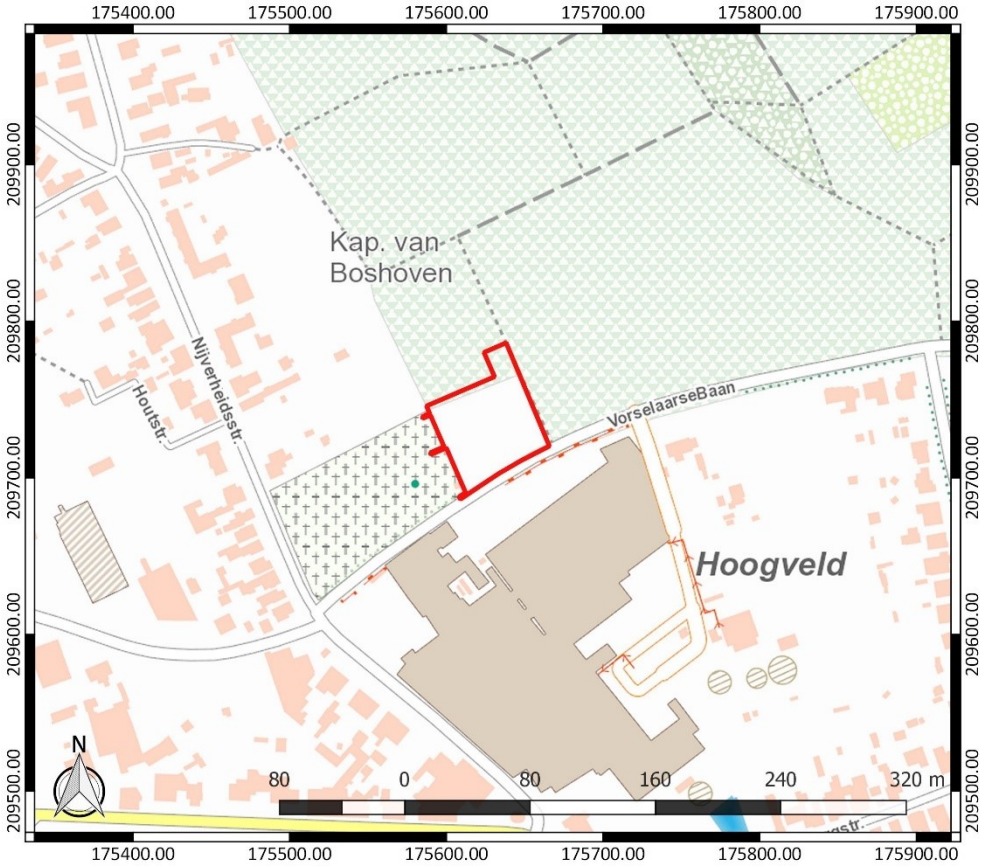

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://www.dov.vlaanderen.be)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 12/09/2019 – 16/09/2019

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, bos

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Een deel van het onderzoeksgebied werd in 2013 al opgegraven in functie van de uitbreiding van de begraafplaats die gepland wordt op het terrein (CAI ID 100143).[3] In 2013 mochten enkele bomen niet verwijderd worden, daarom vertoont het opgravingsplan verschillende insprongen. Momenteel is er in het noordoosten van het terrein een uitsprong toegevoegd aan het oorspronkelijk onderzochte terrein.

[3] Reyns/Bruggeman/Dierckx 2014

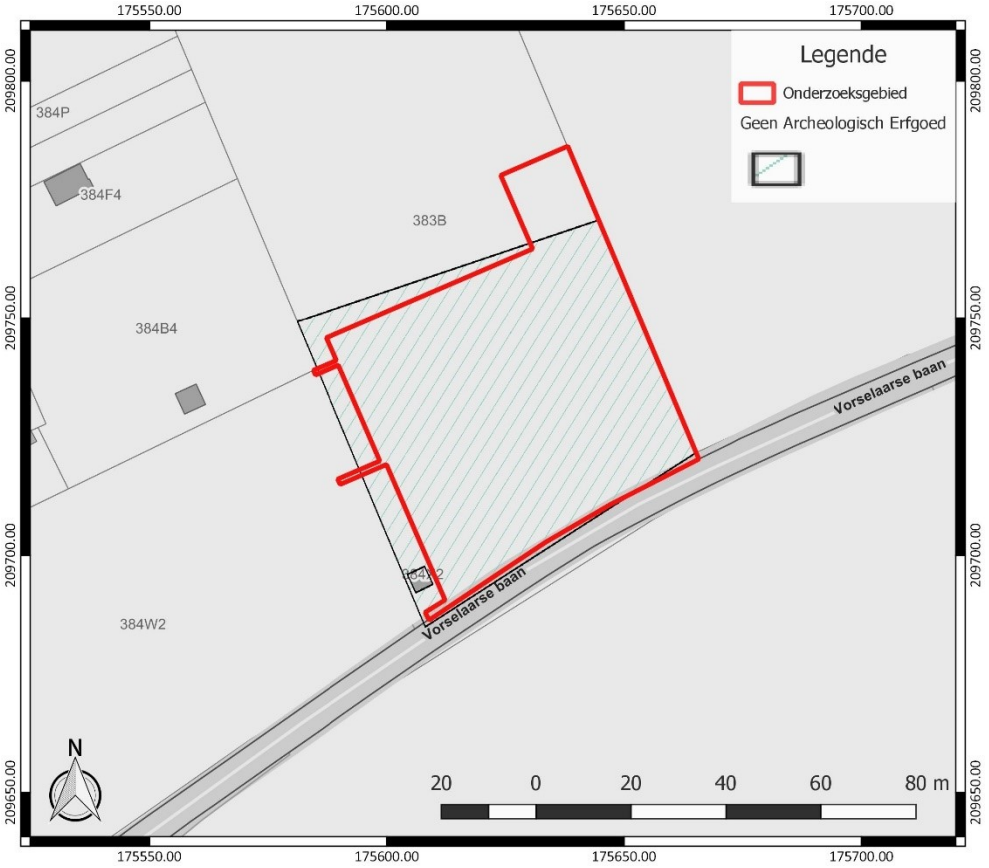

Figuur 3: Aanduiding van de GGA zone waar het onderzoeksgebied deels binnen valt, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

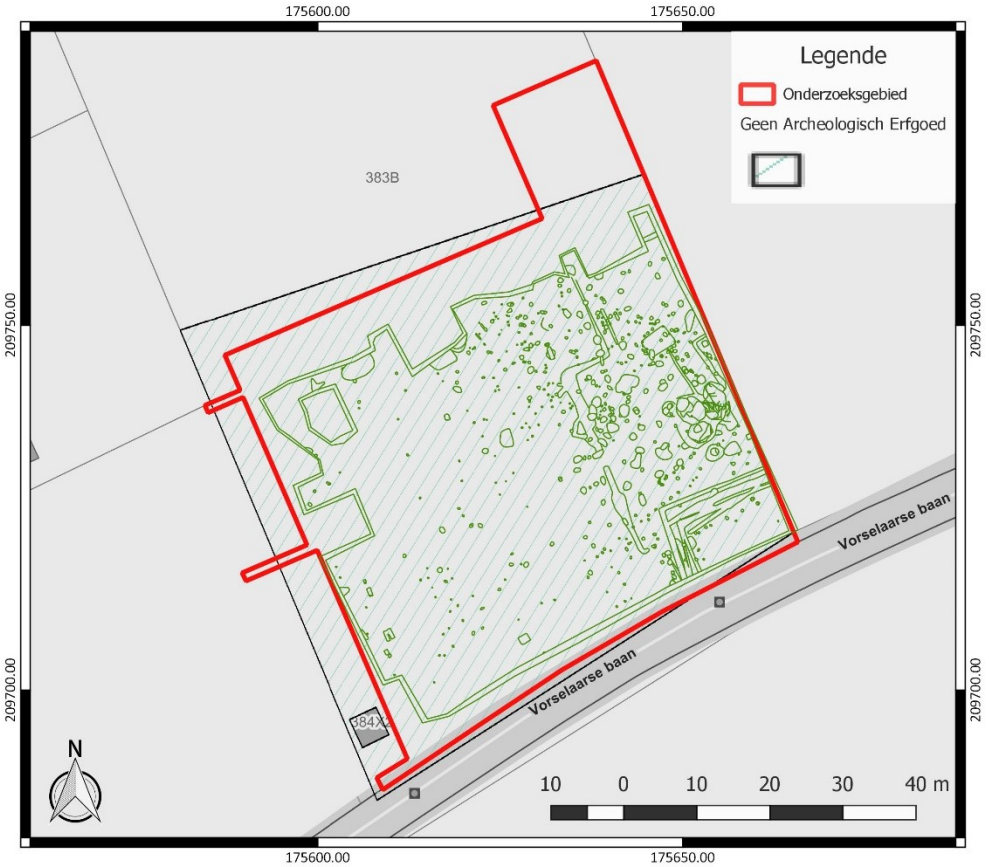

Figuur 4: Projectie van de opgegraven zone binnen het onderzoeksgebied, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

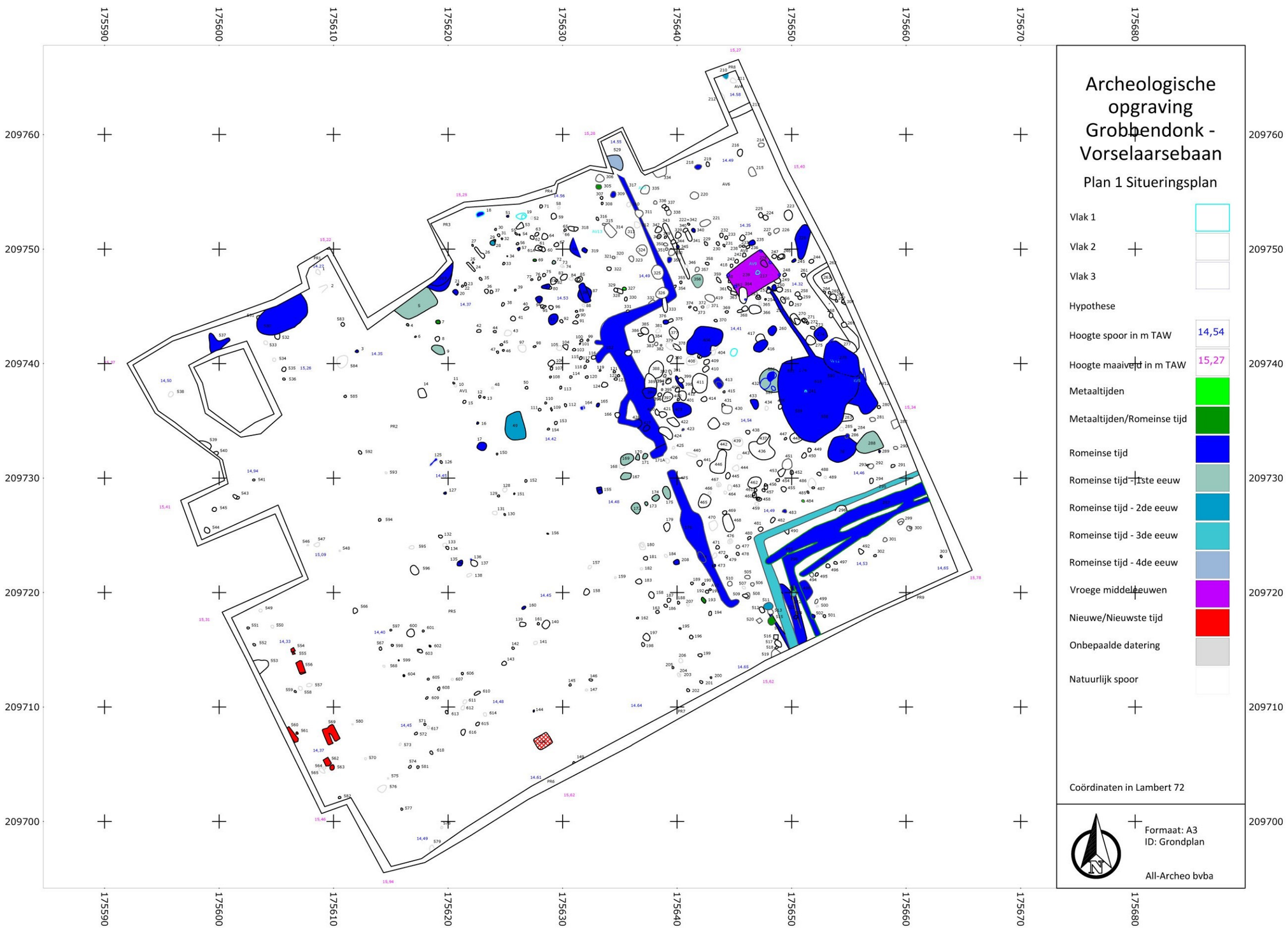

Figuur 5: Gefaseerd opgravingsplan uit 2013 (Reyns/Bruggeman/Dierckx 2014, 24, fig. 15)

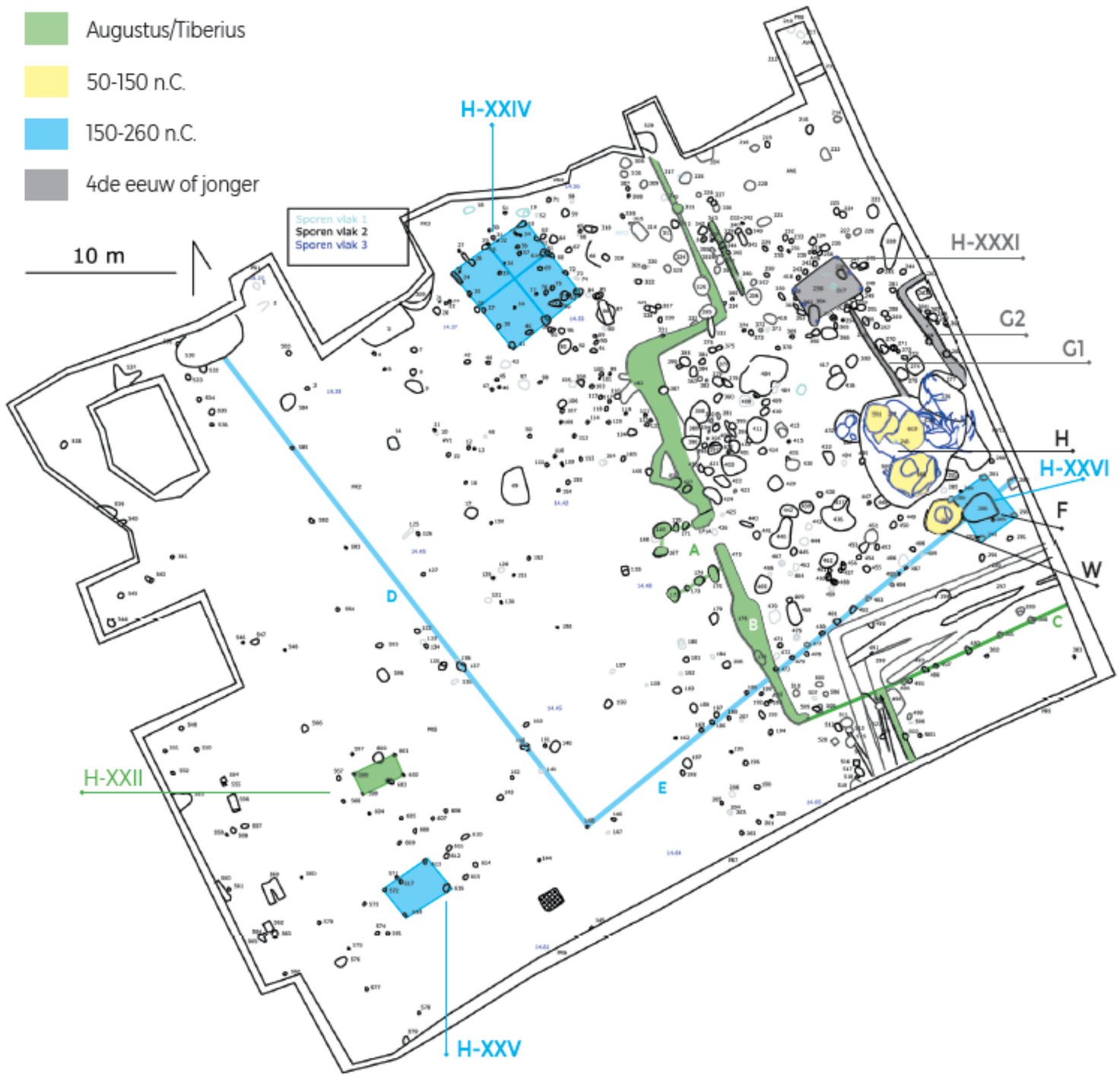

Figuur 6: Geïnterpreteerd grondplan opgraving 2013 (Verbeeck/Reyns 2019, 18, fig. 6), met A. ingang greppelcomplex, B. greppelstructuur, C. palenrij, D. westelijke palenrij, E. zuidelijke palenrij, F. kuil, G1 en G2 parallelle greppels, H. kuilencomplex en W. waterput

De opgraving leverde sporen op uit de Romeinse tijd. De grootste densiteit aan sporen bevindt zich in het oosten van het terrein. Het is te situeren op de westelijke rand van de vicus. Naast enkele palenclusters werden de resten van een ambachtelijke zone gevonden, met een oven voor de bewerking van metaal en een waterput. De ambachtelijke zone wordt omgeven door verschillende greppelstructuren, die gedateerd werden in de tweede helft van de 1ste eeuw voor Chr. tot het derde kwart van de 1ste eeuw na Chr. Op het terrein werd ook nog een keldertje of grubenhaus uit de 5de-6de eeuw gevonden.[4]

Op de plannen is duidelijk dat de noordelijke uitsprong van het onderzoeksgebied, die in het verleden nog niet onderzocht werd, te situeren is aan de oostelijke zijde waar de densiteit aan sporen hoog is. De sporen strekken zich in deze zone uit tot aan de grenzen van het opgegraven terrein. Het is dan ook te verwachten dat de sporen verder doorlopen in de noordelijke uitsprong van het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal een uitbreiding van de begraafplaats gerealiseerd worden, met bijhorende omgevingsaanleg (Figuur 7). Nutsleidingen worden aangelegd onder de voorziene verharding aan de straatzijde. De aanleg van graven en omgevingsaanleg betekent vermoedelijk een verstoring van ca. 80 cm diepte. De exacte funderingsdiepte en -techniek van de geplande infrastructuur ligt in deze fase nog niet vast. Een regenwaterput, afvoerbuizen en ondergrondse containers worden voorzien in het zuidwesten van het onderzoeksgebied.

[4] Reyns/Bruggeman/Dierckx 2014, 125

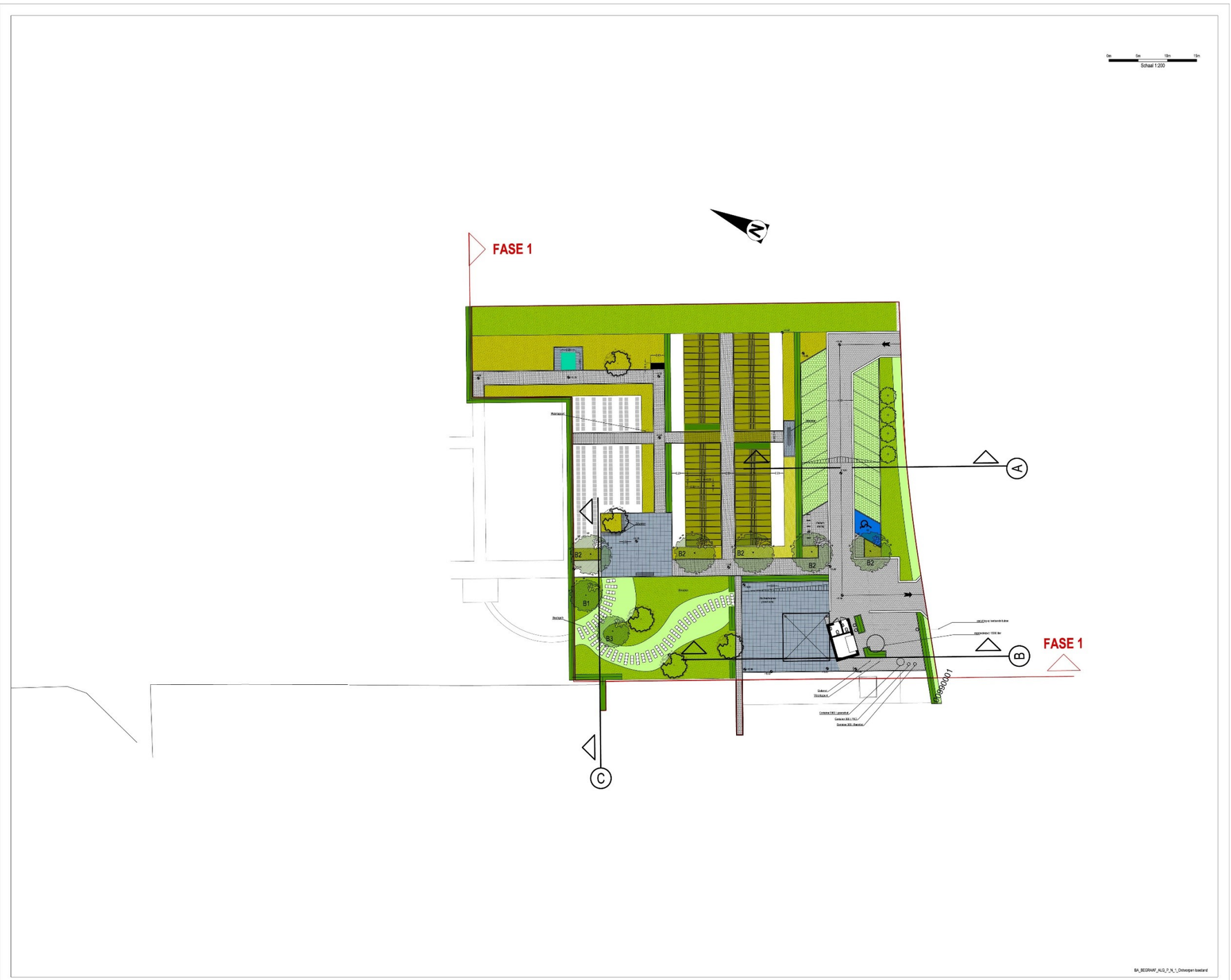

Figuur 7: Ontwerpplan (Arcadis Belgium)

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is gegeorefereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) en de Atlas der Buurtwegen (1841) worden twee momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied is gelegen ten noorden van het centrum van Grobbendonk. In het zuiden grenst het terrein aan de Vorselaarse baan (Figuur 8). Ten westen bevindt zich reeds een begraafplaats. Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in bosgebieden. Hydrografisch behoort het tot het Netebekken. Ten zuiden stromen de Kleine Nete, De Aa, de Klein Pulsebeek, De Laak en de Gravenweidebeek (Figuur 10). Verder naar het zuidwesten zien we ook het Albertkanaal. Ten noorden van het onderzoeksgebied bevinden zich de Hulsloop en de Berkenmeiloop.

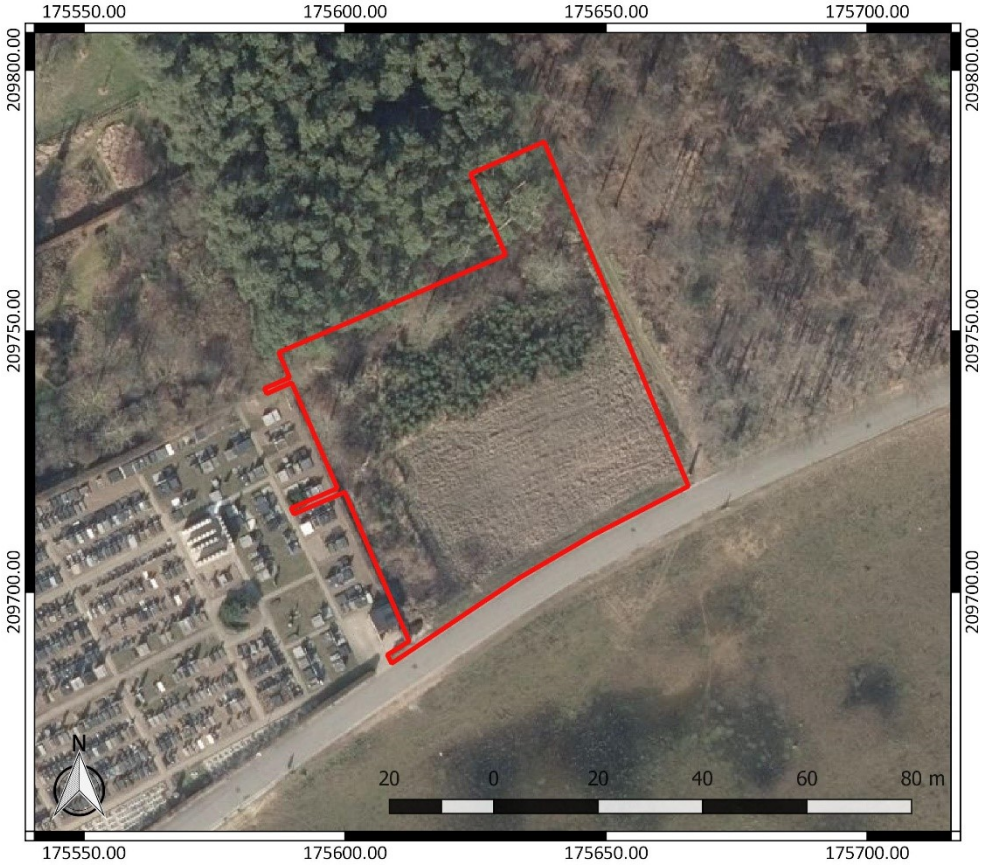

Figuur 8: Luchtfoto van 2018 met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://www.geopunt.be/kaart)

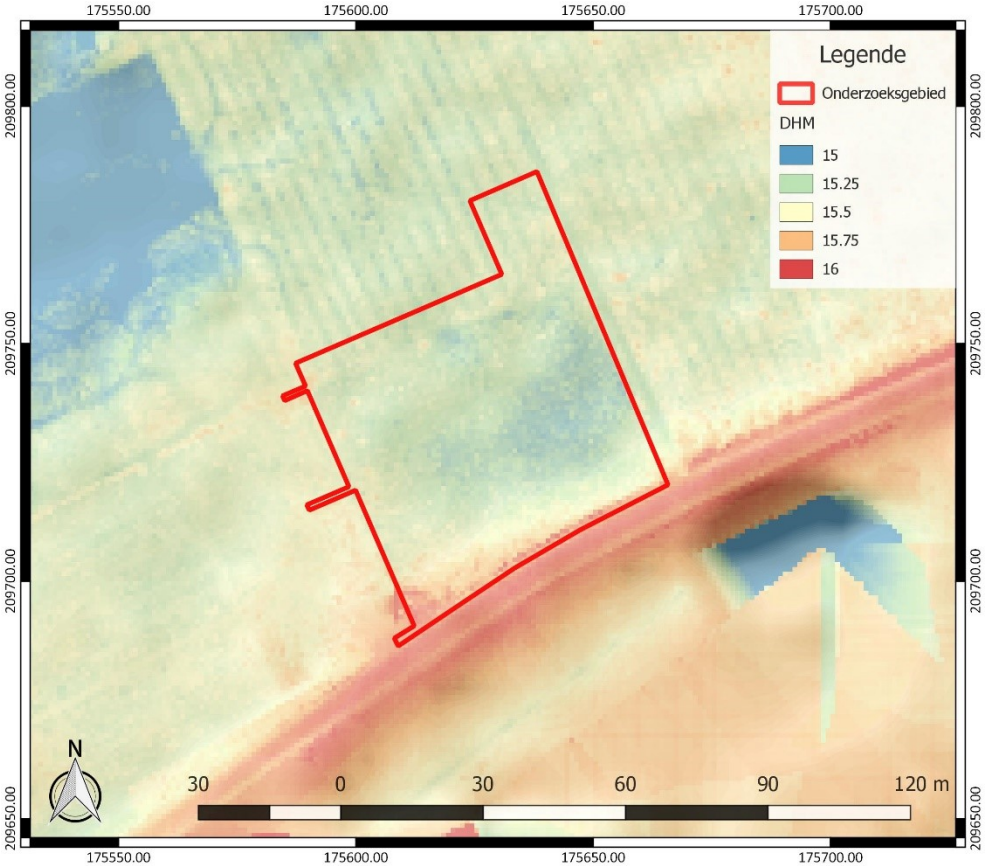

Figuur 9: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

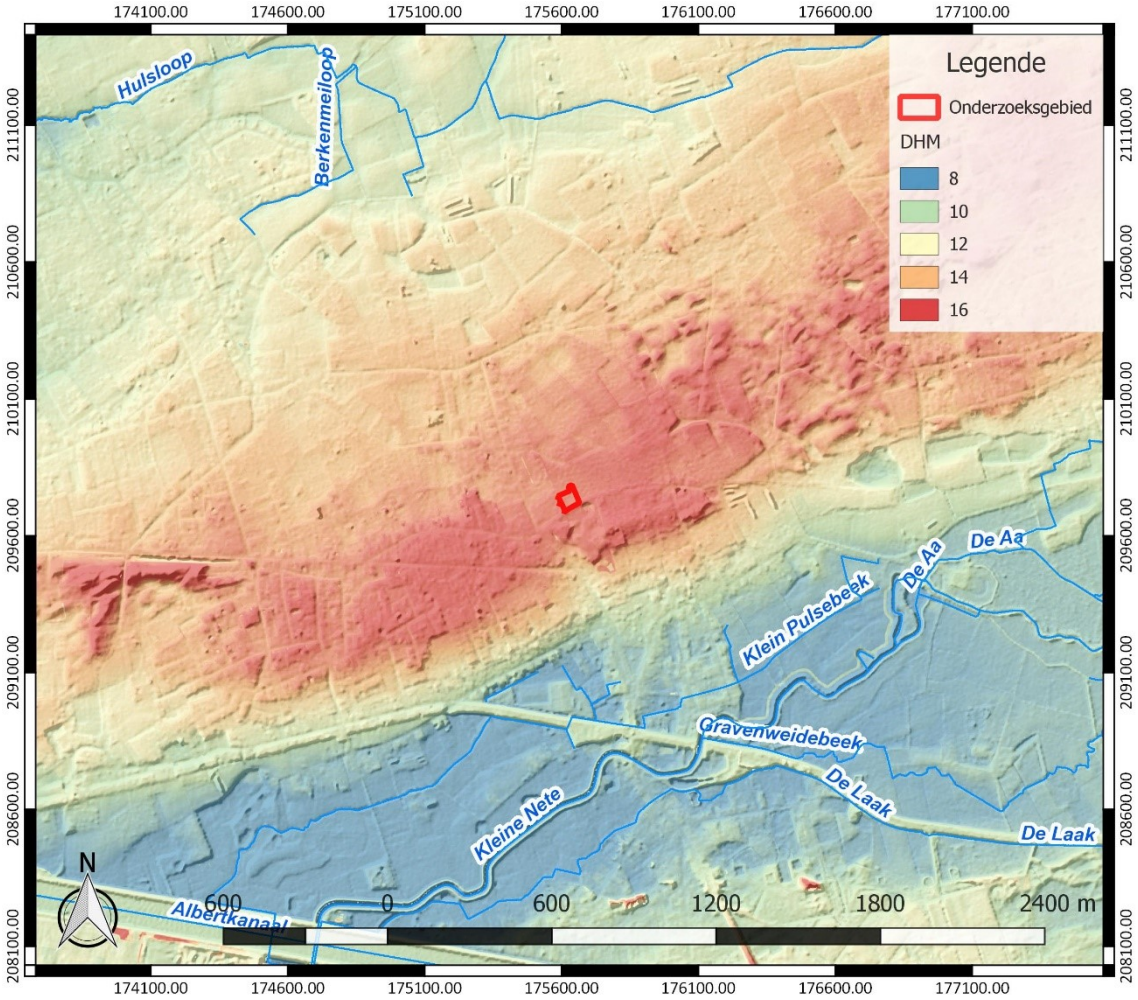

Figuur 10: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (https://www.geopunt.be/kaart)

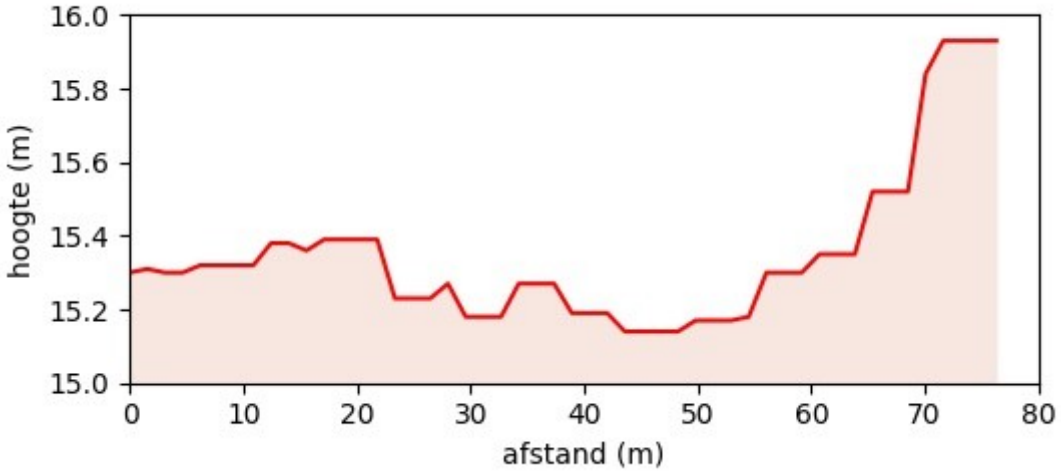

Figuur 11: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geografisch hoort het gebied bij het zuidwestelijke deel van de Kempen in Laag-België.[5] Het landschap wordt enerzijds gekenmerkt door natte alluviale beekdalgronden van de Kleine Nete en haar bijlopen en anderzijds door droge landduinen, die bestaan uit niet-gefixeerde stuifzanden.[6] Het terrein bevindt zich op de top van een noordoost-zuidwest georiënteerde zandrug (Figuur 9). Ten zuiden en ten zuidoosten is de vallei van de Kleine Nete gesitueerd. Het onderzoeksgebied is rij vlak en is gelegen op een hoogte van gemiddeld 15,3 m TAW (Figuur 11). Naar het zuiden toe zien we ter hoogte van de Vorselaarse baan een sterke toename in de hoogte, omdat de weg hoger gelegen is dan het globale maaiveldniveau van het terrein.

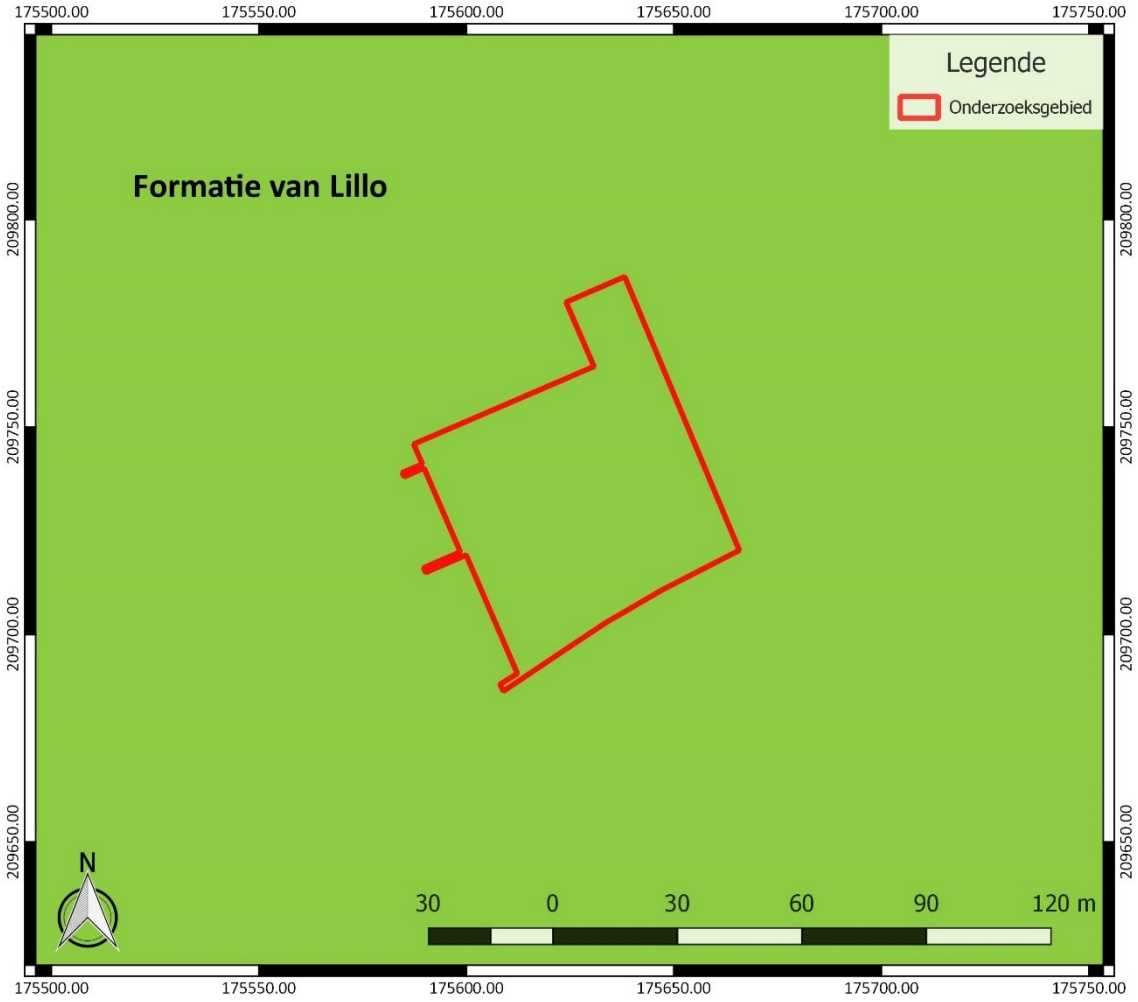

Figuur 12: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 12) bestaat uit de Formatie van Lillo. Deze wordt gekenmerkt door groen tot grijsbruin fijn zand, dat weinig glauconiethoudend is en dat schelpen aan de basis bevat.[7]

[5] Goolaerts/Beerten 2006, 2
[6] Verdurmen/Tys 2007, 24
[7] www.geopunt.be/kaart

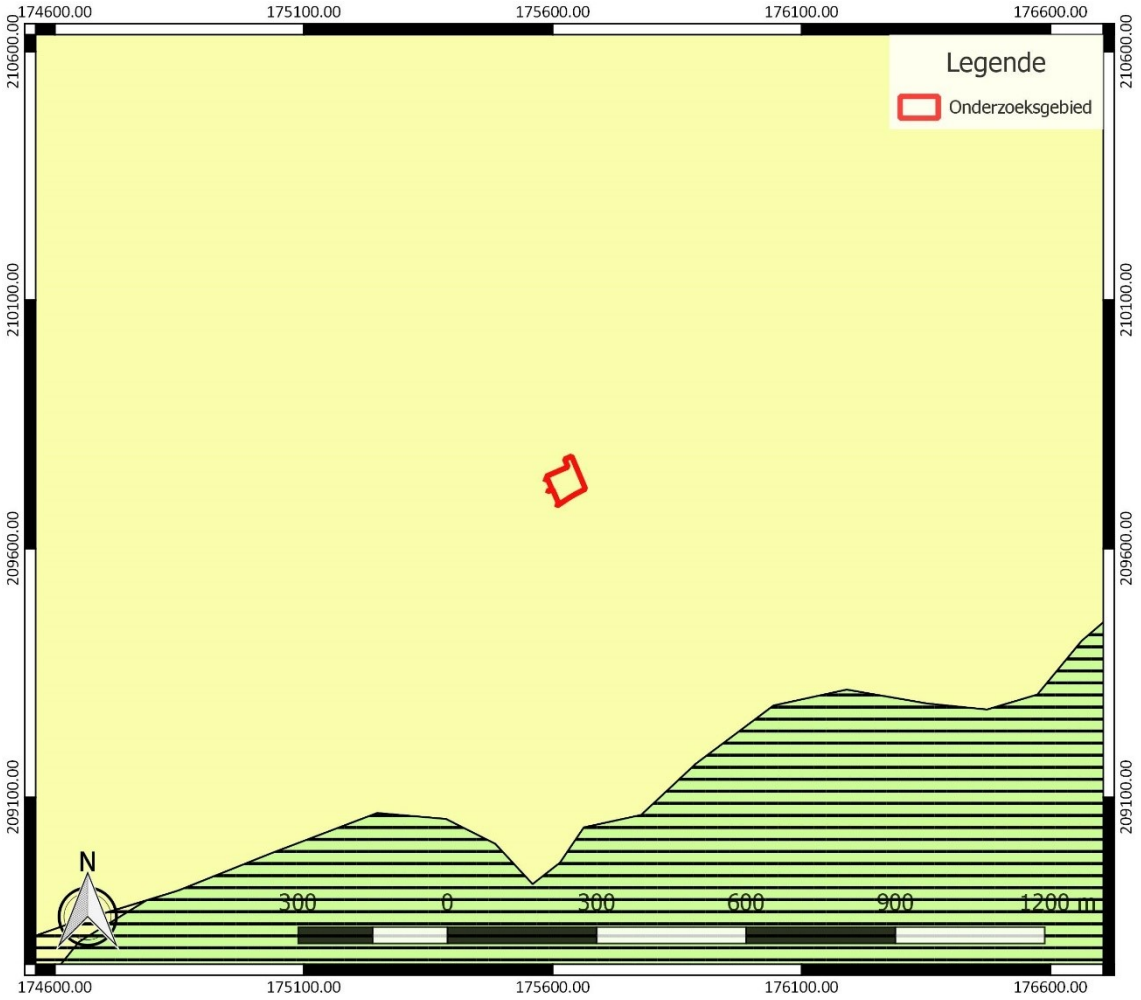

Figuur 13: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

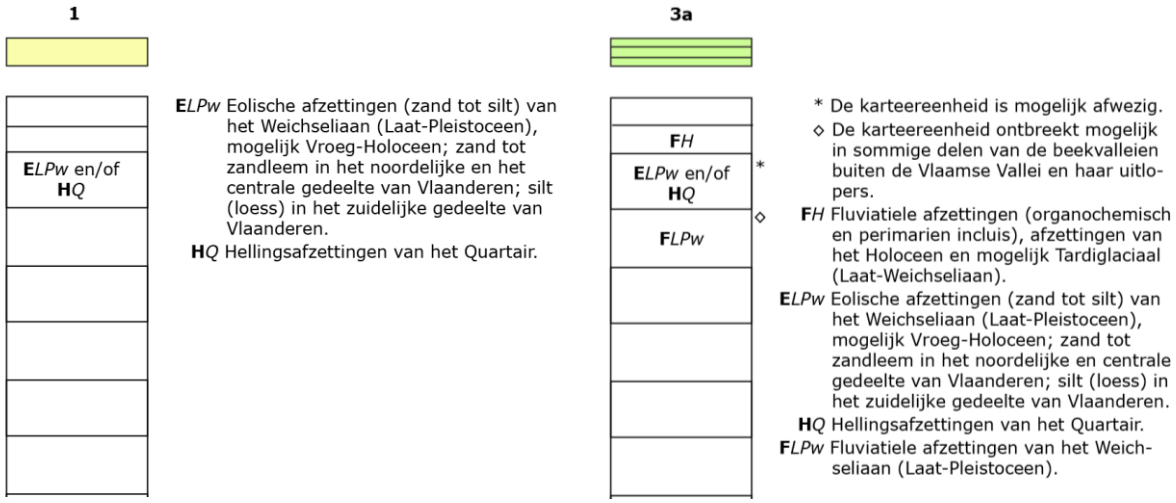

Figuur 14: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De quartairgeologische kaart (Figuur 13) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. In de vallei van de Kleine Nete, ter hoogte van de gearceerde zone op de kaart, zijn deze afzettingen mogelijk afwezig. Hier bevinden zich jongere fluviatiele

afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) en mogelijk ook oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).[8]

De bodemkaart (Figuur 15) geeft aan dat in het noorden van het terrein een droge zandbodem met dikke antropogene humus A horizont (Zbmy) te verwachten is. In het zuiden van het terrein gaat het volgens de bodemkaart eerder om een droge lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont (Sbm). Net ten zuiden van het onderzoeksgebied evolueert de bodem volgens de bodemkaart naar een matig droge lemig zandbodem met dikke antropogene humus A horizont (Scm), terwijl ten noordoosten van het onderzoeksgebied de bodem volgens de bodemkaart evolueert naar een zeer droge zandbodem met dikke antropogene humus A horizont.

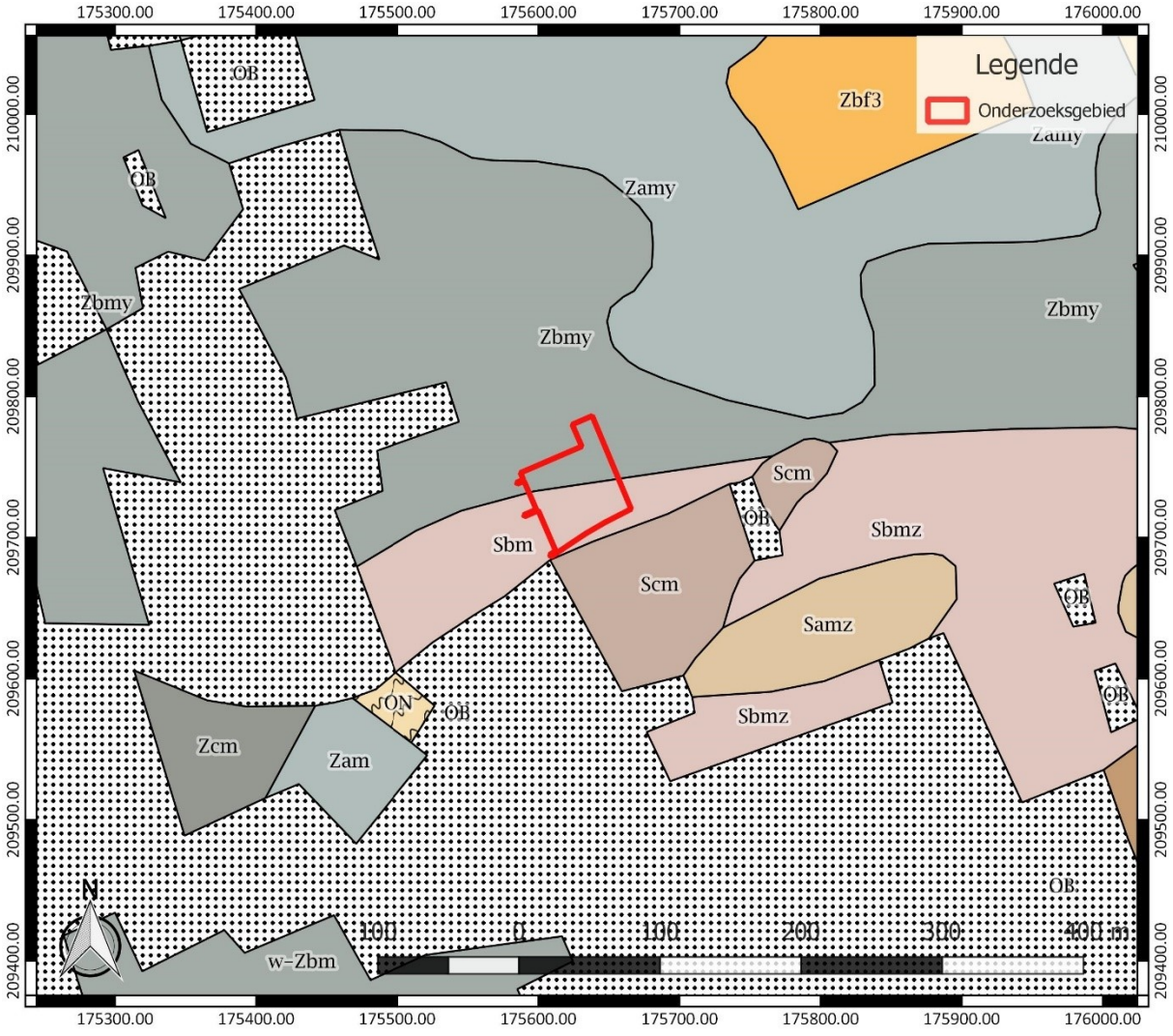

Figuur 15: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst wellicht op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizont is waarschijnlijk een plaggenbodem, het restant van een systeem van bemesting waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. De algemene toepassing van plaggenbemesting in de Antwerpse Kempen is te situeren vanaf het begin van de 13de eeuw en werd toegepast tot aan de industrialisering van de landbouw.

[8] www.geopunt.be/kaart

De meeste plaggenbodems lijken pas vanaf de 14de of 15de eeuw gevormd. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.[9] Een plaggenbodem werd ook effectief vastgesteld tijdens de opgraving die in het grootste deel van het onderzoeksgebied reeds uitgevoerd is. Onder de plaggenbodem bleek ook nog een oude ploeglaag met Romeins materiaal aanwezig.[10]

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaart bomen, gras en struiken te bemerken (Figuur 16). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 8). Ten zuiden van het onderzoeksgebied toont de bodemgebruikskaart nog de fabrieksgebouwen van McCain, maar die zijn ondertussen gesloopt.

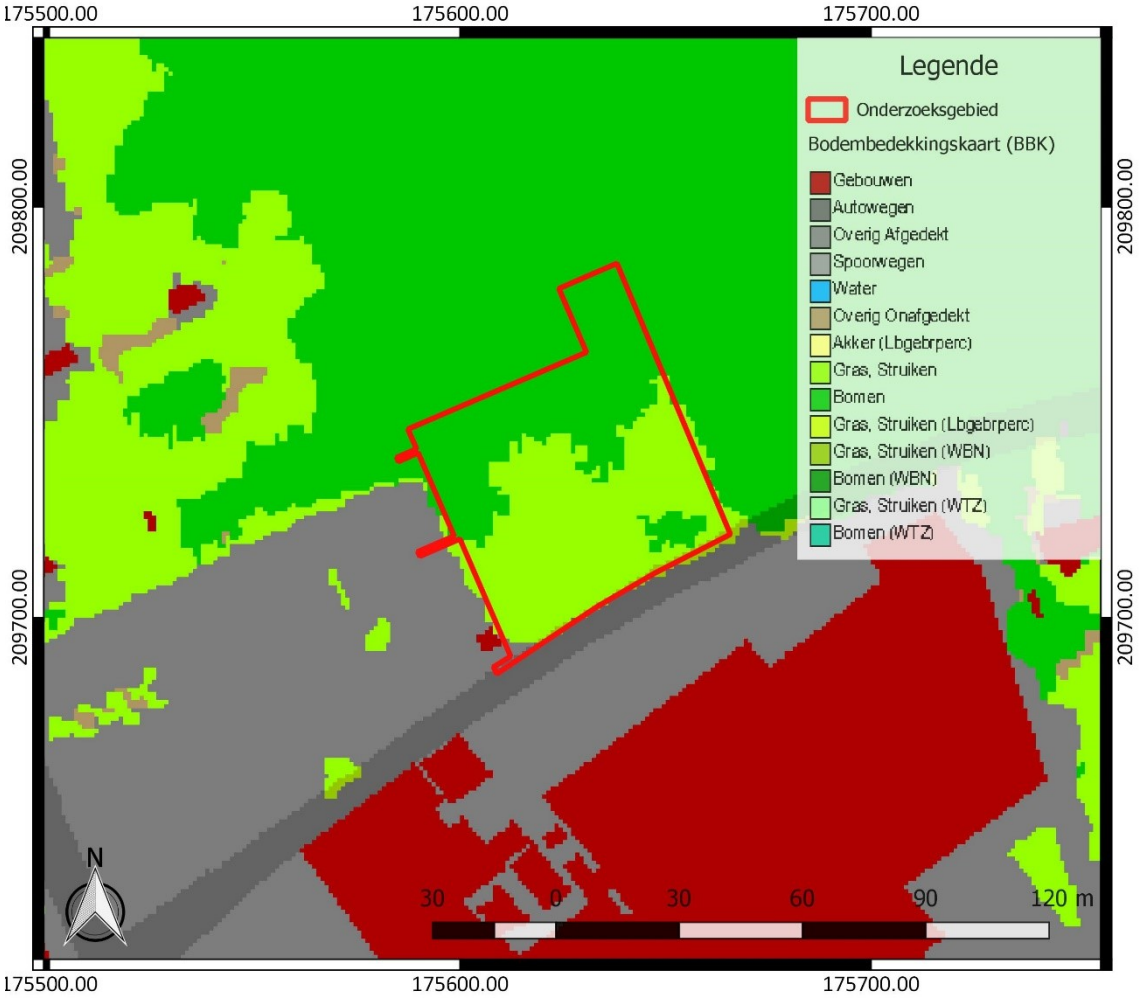

Figuur 16: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

[9] Bastiaens 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150
[10] Reyns/Bruggeman/Dierckx 2014, 15

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

In de Romeinse tijd bevond zich een nederzetting op het Hoogveld, tussen de huidige Vorselaarse baan en de Steenbergstraat, ten noorden van het centrum van Grobbendonk. Het onderzoeksgebied is ter hoogte van deze *vicus* gesitueerd. De nederzetting, met een tempelcomplex in het noorden en een ambachtelijke zone in het oosten en in het noorden, kende haar hoogtepunt tijdens de 2de eeuw. De *vicus* fungeerde waarschijnlijk als administratief, economisch en religieus centrum van de omgeving. In de 3de eeuw brak een periode van verval aan en werd het terrein mogelijk ingenomen door een kleine, Frankische landbouwgemeenschap.[11]

Tijdens de middeleeuwen behoorde de heerlijkheid Grobbendonk tot de meierij Zandhoven in het markgraafschap Antwerpen. Tot de 18de eeuw werd de gemeente vermeld met de benaming “Ouden”, “Uden” of “Ouwen”. Vermoedelijk slaat deze benaming op een oude nederzetting aan een bos of een woud. Deze nederzetting bevond zich in het huidige gehucht Boshoven, in het noorden van de gemeente.[12]

De eerste stenen kerk van “Ouwen” (in romaanse stijl) werd tijdens de 11de-12de eeuw opgericht aan het Kerkeveld, in de nabijheid van de Gallo Romeinse *vicus*, waarvan de inmiddels vervallen gebouwen een nieuwe functie kregen als steengroeve. Dat dit kerkje op de plaats van vroegere houten kerkjes gesitueerd is, die opklimmen tot het einde van de 8ste of het begin van de 9de eeuw, en boven een Merovingisch grafveld ligt, getuigt van een continue bewoning.[13]

De benaming Grobbendonk werd pas vanaf de 17de eeuw gebruikt. Grobbe betekent water of gracht en een donk is een zandige verhevenheid in een moeras of een landtong, omgeven door water. Op landschappelijk vlak was het middeleeuwse Ouwen zeer verschillend van het hedendaagse Grobbendonk. Ongeveer de helft van het grondgebied maakte deel uit van een heidelandschap. Ten zuiden van de Kleine Nete bestond twee derde van het gebied uit heide en moeras. Langs de Nete waren natuurlijke graslanden gesitueerd.[14]

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied volledig in gebruik is als akkerland (Figuur 17). De Vorselaarse baan en de Nijverheidsstraat zijn reeds te bemerken. De Vorselaarse baan loopt op de kaart ten noordwesten van het onderzoeksgebied, terwijl het onderzoeksgebied in werkelijkheid ten noordwesten van de Vorselaarse baan gelegen is. Er zijn geen aanwijzingen dat het verloop van de weg zich in het verleden zo sterk verlegd heeft. Vermoedelijk is dit beeld eerder het gevolg van een beperkte afwijking, ontstaan bij het georefereren van de kaart en lag het terrein in het verleden ook al ten noordwesten van de Vorselaarse baan.

---

[11] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Grobbendonk [online], https://id.erfgoed.net/themas/14412 (geraadpleegd op 22 mei 2019); Reyns/Bruggeman/Dierckx 2014

[12] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Grobbendonk [online], https://id.erfgoed.net/themas/14412 (geraadpleegd op 22 mei 2019)

[13] De Boe 1977, 53

[14] Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Grobbendonk [online], https://id.erfgoed.net/themas/14412 (geraadpleegd op 22 mei 2019)

Figuur 17: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is geen bebouwing te zien binnen het onderzoeksgebied. Vermoedelijk was het terrein nog steeds in gebruik als akkerland (Figuur 18). Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 19) geeft voor het eerst aan dat het onderzoeksgebied bebost is. Verder toont het de begraafplaats ten westen van het onderzoeksgebied. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 20) toont een gelijkaardige situatie. Een recente luchtfoto toont dan weer dat het bos in een groot deel van het onderzoeksgebied gerooid werd (Figuur 8). De rooiwerken werden al uitgevoerd in functie van de uitbreiding van de begraafplaats en voorafgaand aan de opgraving die plaatsvond in 2013.

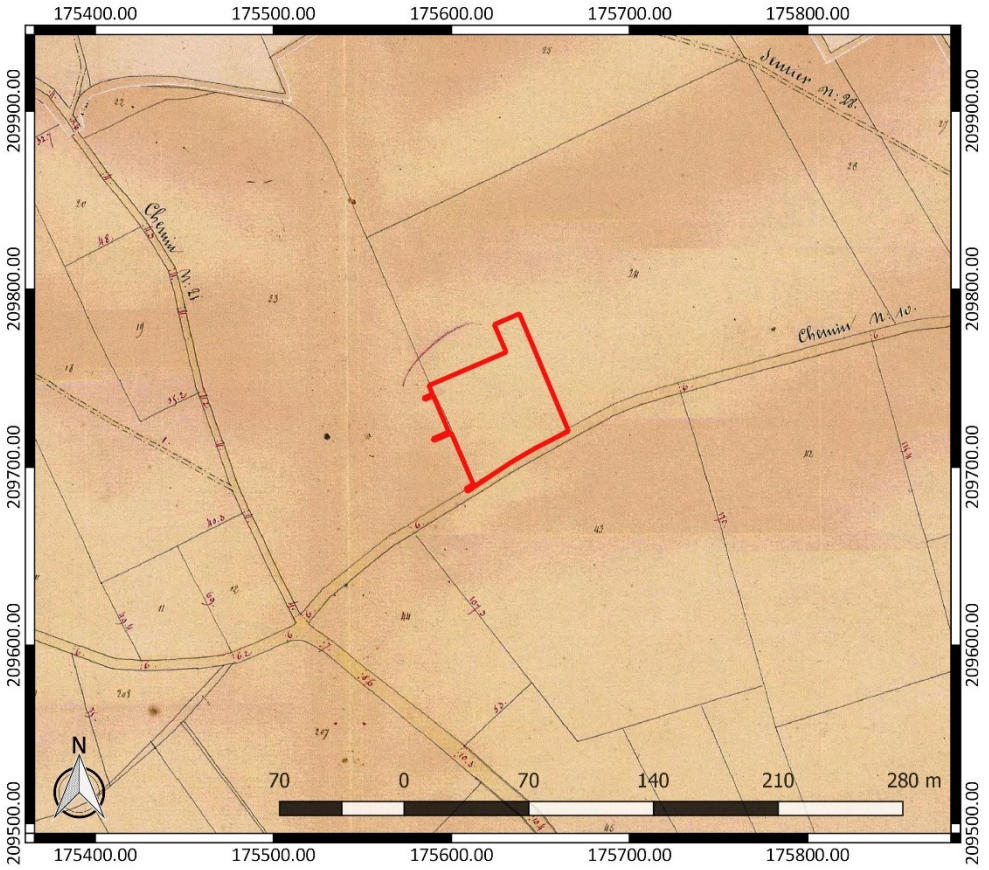

Figuur 18: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

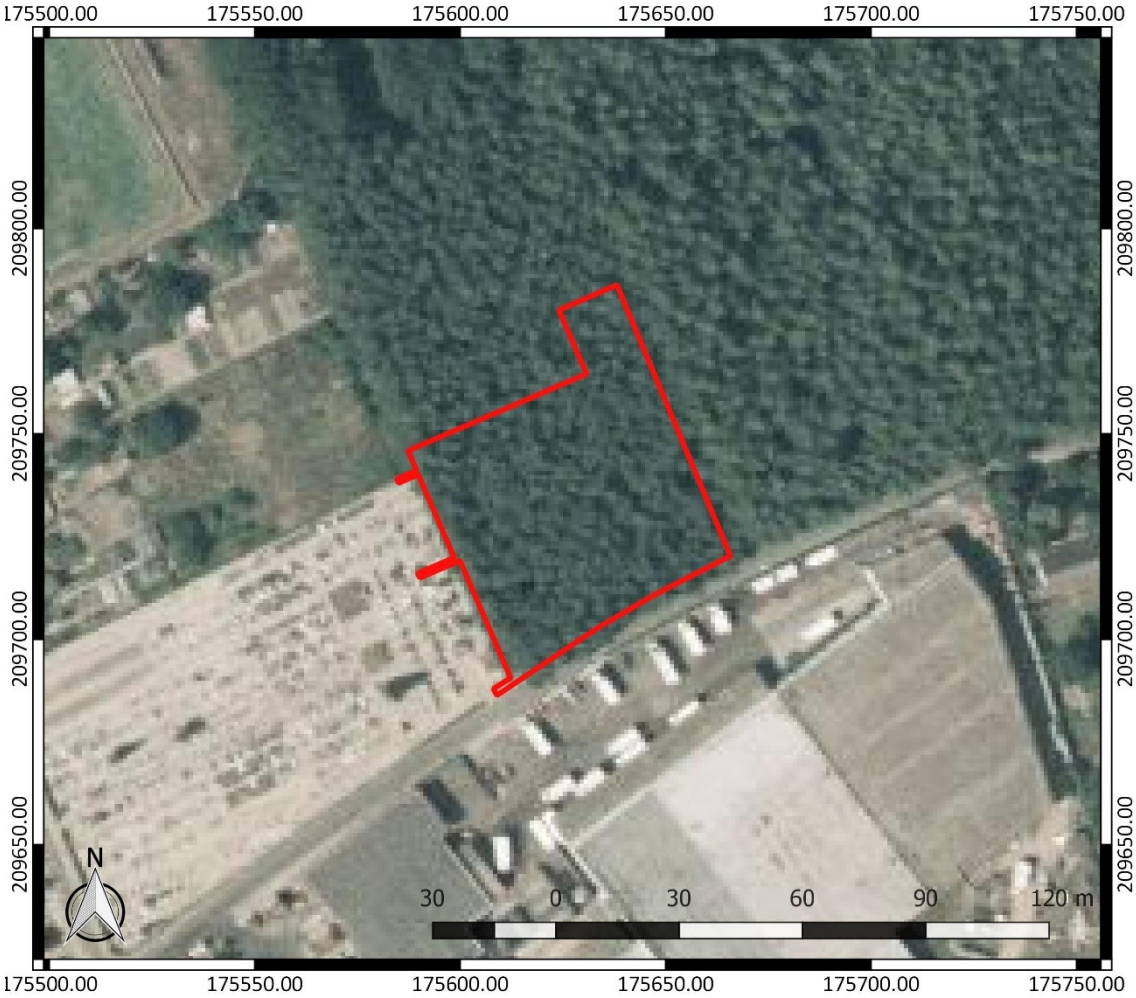

Figuur 20: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties binnen en in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 21). Ze komen voort uit de lange onderzoekgeschiedenis die het gebied kent. De vondsten omvatten voornamelijk resten uit de Romeinse tijd, die behoren tot de *vicus* van Grobbendonk.

Gezien de grote hoeveelheid gekende archeologische waarden in de nabije omgeving van het onderzoeksgebied, worden vooral de meest nabijgelegen archeologische waarden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Eerder werden reeds de onderzoeksresultaten toegelicht van de opgraving die in 2013 (CAI ID 100143) binnen het onderzoeksgebied reeds heeft plaatsgevonden (zie hoofdstuk 2.2).

Net ten westen van het onderzoeksgebied werd op het kerkhof van Grobbendonk (CAI ID 100492) lithisch materiaal uit de steentijd en aardewerk uit de Romeinse tijd aangetroffen.[15] Ter hoogte van CAI ID 102000 werden resten van Romeinse bewoning gevonden. Op de laatstgenoemde locatie zijn ook middeleeuwse bewoningssporen geregistreerd.[16]

[15] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100492, Nijverheidsstraat II (geraadpleegd op 23 mei 2019)
[16] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 102000, Kerkeput 1 (geraadpleegd op 23 mei 2019)

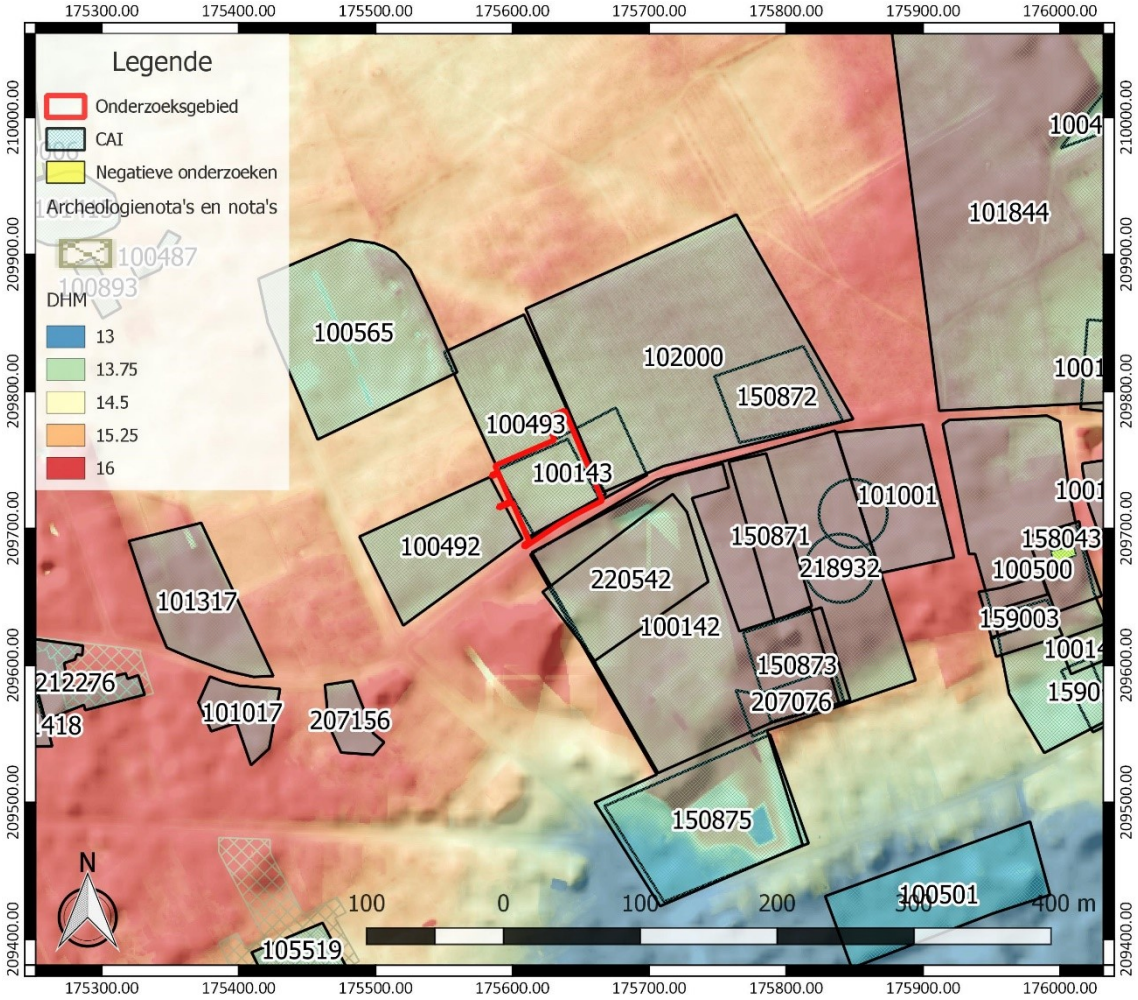

Figuur 21: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://geo.onroerenderfgoed.be/), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

In de Nijverheidsstraat 2-4 (CAI ID 207076) werden in 2012 opgravingen uitgevoerd door All-Archeo. Hierbij werden acht verschillende plattegronden gevonden, waarvan zeven huisplattegronden en één bijgebouw (een spieker). Twee gebouwplattegronden worden tussen de ijzertijd en de 1ste eeuw n. Chr. gedateerd en zijn gelegen onder een weg. De weg wordt in de tweede helft van de 1ste eeuw geplaatst. De overige plattegronden dateren uit de midden-Romeinse tijd. Verder werd hier ook een waterput zonder beschoeiing uit de midden-Romeinse tijd aangetroffen.[17]

Locatie CAI ID 218932 leverde een fragment van een glazen armband uit de late ijzertijd en vier munten uit de midden-Romeinse tijd op.[18] In 1962 werd een proefput aangelegd ter hoogte van locatie CAI ID 150871. Hierbij werd een dikke ijzerlaag aangetroffen, die rijkelijk vermengd was met Romeinse scherven.[19]

[17] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 207076, Nijverheidsstraat 2-4 (geraadpleegd op 23 mei 2019); Bruggeman *et al.* 2014.

[18] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 218932, Vorselaarsebaan - Hoogveldstraat I (geraadpleegd op 23 mei 2019)

[19] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150871, Steenberg 4 (G4), (geraadpleegd op 23 mei 2019)

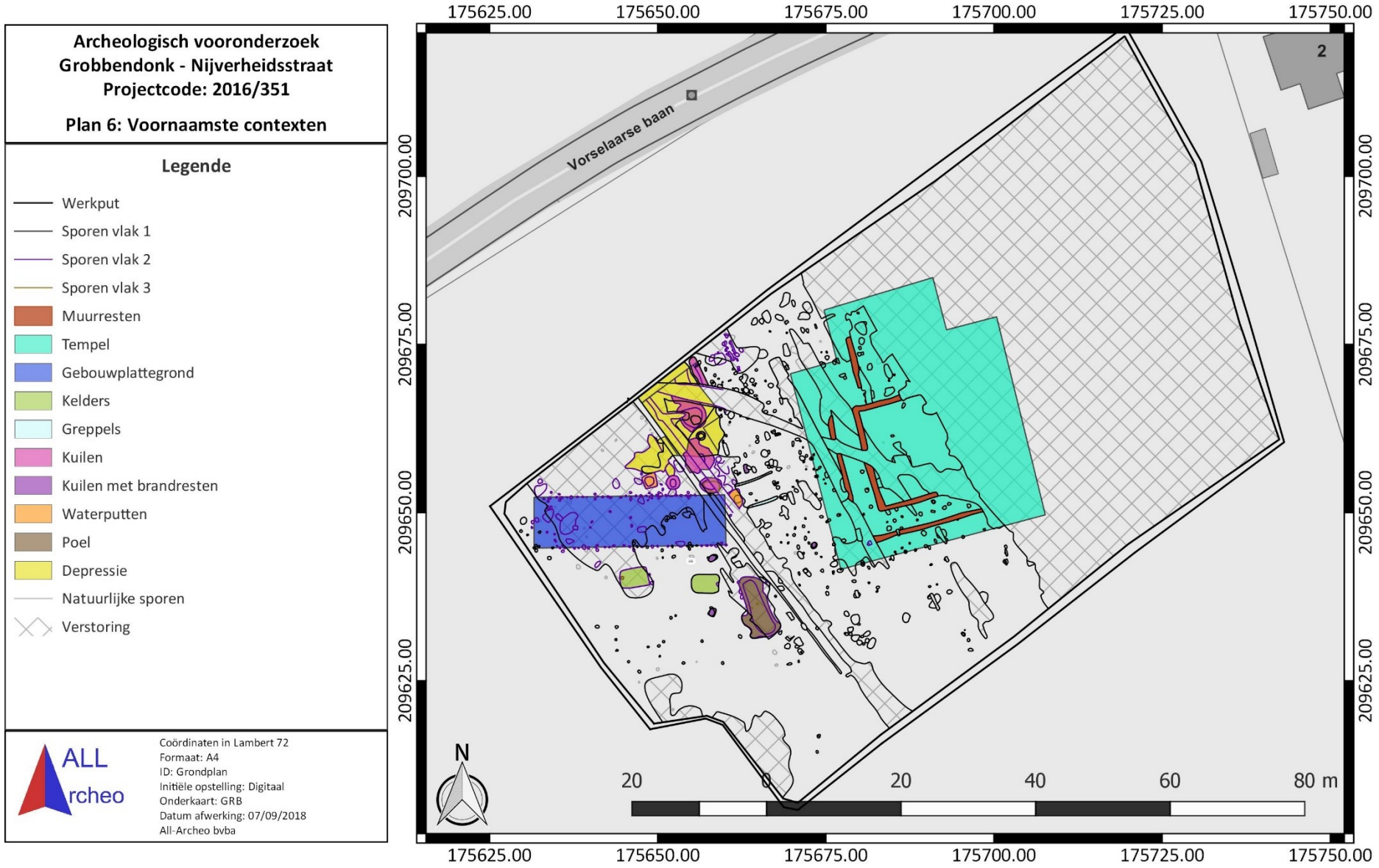

Figuur 22: Overzicht van de voornaamste contexten die aangetroffen werden tijdens de opgraving uit 2016-2017 (Reyns/Cleda 2018, 43, fig. 27)

De *vicus* van Grobbendonk werd van 1971 tot en met 1973 onderzocht door de Nationale Dienst voor Opgravingen. Tijdens dit onderzoek werden onder meer drie tempels, een weg en woningen uit de midden-Romeinse tijd aangetroffen (CAI ID 100142). Er werd ook een bronzen Mercuriusbeeld gevonden in een depot 20 m ten zuiden van tempel C.[20]

In 2016-2017 werd een opgraving uitgevoerd door All-Archeo ter hoogte van de Nijverheidsstraat 6 (CAI ID 220542). Bij dit onderzoek werden een bijna volledige gebouwplattegrond, een deel van een hypothetische gebouwplattegrond en een oost-west gerichte palenrij uit de Romeinse tijd gevonden (Figuur 22). Er werden ook resten van de eerder opgegraven tempel aangetroffen.[21] Voorts werd op locatie CAI ID 150873 Romeins aardewerk ingezameld.[22]

Er kwamen ook resten uit de metaaltijden aan het licht in de directe omgeving. Ter hoogte van CAI ID 158043 werd een kringgreppel uit de bronstijd gevonden. Een smallere greppel maakt mogelijk ook deel uit van deze grafstructuur. Ook uit de Romeinse tijd werden hier resten van begraving gevonden. Het gaat specifiek om een vlakgraf uit de vroeg-Romeinse tijd. Uit deze periode werd ook een scherf aardewerk gevonden. Verder kwamen hier kuilen, paalkuilen, een mogelijke waterput en haard en twee munten uit de midden-Romeinse tijd aan het licht. Er werd ook een vondstenconcentratie aardewerk, bouwmateriaal (dakpanfragmenten), spijkers en slakken uit de Romeinse tijd gevonden.[23]

Proefsleuvenonderzoek op locatie CAI ID 101017 leverde een kuil met scherven uit de midden-bronstijd op. Op het terrein werd ook een grafkuil gevonden met zeer slecht geconserveerde resten van menselijk bot. Het graf is mogelijk van middeleeuwse oorsprong. In de vulling van de kuil werd een scherf uit de ijzertijd of Romeinse tijd (terminus post quem) gevonden. Er werden ook nog twee paalkuilen vastgesteld die de kuil uit de metaaltijden oversnijden.[24]

Ter hoogte van CAI ID 101317 is een Gallo-Romeins grafveld aangetroffen. Het wordt gedateerd aan het einde van de 2de eeuw en het begin van de 3de eeuw. Het bestaat uit vlakgraven, met mogelijk een grondspoor van een grafmonumentje. De bijzettingen zijn voornamelijk crematiegraven. Mogelijk was er ook een grafheuvel aanwezig. Op het terrein is ook Romeins aardewerk gevonden.[25] Er werden ook resten van begraving uit de midden-Romeinse tijd gevonden op locatie CAI ID 207156. Het gaat om een brandrestengraf met Romeinse aardewerkscherven. Verder werd er een Romeinse greppel met aardewerk gevonden, die fungeerde als erfafbakening. Er werden ook enkele (mogelijk Romeinse) paalsporen en ploegsporen gevonden, samen met een kuil met dakpanfragmenten.[26]

Bij een opgraving op locatie CAI ID 150875 werden ongeveer 30 plattegronden van grote gebouwen (woningen) uit de midden-Romeinse periode aangetroffen. Op het terrein achter de huizen, dat afgebakend wordt door afwateringsgreppels, werden afval- en voorraadkuilen, greppels, waterputten en bijgebouwtjes uit dezelfde periode vastgesteld.[27]

---

[20] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100142, Steenberg 1 (geraadpleegd op 23 mei 2019); De Boe 1977.

[21] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 220542, Nijverheidsstraat 6 - Cold Store (geraadpleegd op 23 mei 2019); Reyns/Cleda 2018.

[22] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150873, Steenberg 6 (G5), (geraadpleegd op 23 mei 2019)

[23] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 158043, Wijngaardstraat 7C (geraadpleegd op 23 mei 2019)

[24] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101017, Floris Primsstraat II (geraadpleegd op 23 mei 2019)

[25] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101317, Floris Primsstraat I (geraadpleegd op 23 mei 2019)

[26] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 207156, Floris Primsstraat III saunacomplex (geraadpleegd op 23 mei 2019); Reyns/Van Staey 2013.

[27] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150875, Steenberg 8 (geraadpleegd op 23 mei 2019)

Ter hoogte van de Hoogveldstraat 13 (CAI ID 101001) werden bewoningssporen uit de 2de en 3de eeuw aangetroffen. Het gaat onder andere om gebouwplattegronden met vuurhaarden en een waterput. Daarnaast werden er sporen van economische activiteit uit de midden-Romeinse tijd gevonden, namelijk paalsporen, een pottenbakkersoven en een intacte afvalkuil van een pottenbakker. Er waren ook sporen van ertswinning aanwezig. Tijdens het onderzoek werd ook een bronzen zegelring uit de midden-Romeinse periode aangetroffen.[28]

Verder kwamen er nog resten uit de midden-Romeinse tijd aan het licht op vindplaats CAI ID 159003. Het gaat om de restanten van een kelder uit limonietblokken, enkele paalsporen, een gracht en een afvalkuil.[29]

Voorts is er op verschillende locaties Romeins aardewerk aangetroffen. Het betreft CAI ID 100493, CAI ID 100500, CAI ID 100501, CAI ID 105519 en CAI ID 150872.[30]

In de omgeving bevindt zich ook een middeleeuwse nederzetting. Deze is ter hoogte van CAI ID 100565 gesitueerd. Bij een proefsleuvenonderzoek en opgraving op deze locatie werden acht volmiddeleeuwse plattegronden (twee bootvormige woonstalhuizen, vier spijkers en twee woonstalhuizen), twee boomstamwaterputten, een greppelcomplex, enkele opmerkelijke kuilen en losse paalsporen aangetroffen. Deze sporen worden tussen de 11de en 13de eeuw gedateerd. Er werden ook enkele vondsten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd gedaan.[31]

Tot slot werd er ten noordoosten van de Gallo-Romeinse *vicus* een aarden wal van onbepaalde datering aangetroffen (CAI ID 101844).[32] Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op grotere afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn veel minder relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Ook bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Uit het bureauonderzoek blijkt duidelijk dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. In 2013 werd een grote zone binnen het onderzoeksgebied namelijk reeds opgegraven. Naar aanleiding daarvan werd ter hoogte van een groot deel van het onderzoeksgebied een GGA-gebied vastgesteld. Enkel de noordoostelijke uitsprong van het onderzoeksgebied werd in het verleden niet opgegraven en is ook niet vastgesteld als GGA-gebied.

---

[28] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101001, Hoogveldstraat 13 (geraadpleegd op 23 mei 2019)
[29] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 159003, Hoogveldstraat I (geraadpleegd op 23 mei 2019)
[30] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100493, Vorselaarse baan I (geraadpleegd op 23 mei 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100500, Steenberg 3 (geraadpleegd op 23 mei 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100501, Steenberg 4 (geraadpleegd op 23 mei 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105519, Het Neerveld 1 (geraadpleegd op 23 mei 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 150872, Steenberg 5 (G3), (geraadpleegd op 23 mei 2019)
[31] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100565, Nijverheidsstraat I (geraadpleegd op 23 mei 2019)
[32] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 101844, Wijngaardstraat I (geraadpleegd op 23 mei 2019)

In deze zone zijn echter wel relevante archeologische resten te verwachten. Wanneer we het opgravingsplan uit 2013 erbij nemen, is duidelijk te zien dat zich in deze zone een hoge densiteit aan sporen bevindt, die zich nog verder naar het noorden toe uitstrekken.

Het onderzoeksgebied maakt deel uit van de vicus van Grobbendonk. Romeinse sporen zijn nog te verwachten binnen het niet-onderzochte deel van het onderzoeksgebied. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein zoals we die konden reconstrueren aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's is een goed bewaard bodemarchief te verwachten.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten infrastructuurwerken en omgevingsaanleg voor de begraafplaats en de aanleg van de individuele graven. Gezien de variërende diepte van de geplande bodemingrepen moeten we er van uit gaan dat het bodemarchief in het volledige onderzoeksgebied bedreigd is. In het verleden werd een groot deel van het terrein reeds opgegraven. In deze zone zullen de geplande bodemingrepen geen bijkomende negatieve impact op het bodemarchief hebben, omdat het bodemarchief hier reeds verstoord is door de uitgevoerde opgraving. Daarbuiten zullen de geplande bodemingrepen wel nog een verstoring van het bodemarchief veroorzaken. Het betreft een zone van ca. 416 m².

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het terrein is te situeren binnen de vicus van Grobbendonk. In het verleden werd een groot deel van het terrein reeds opgegraven, maar ten opzichte van de oorspronkelijke plannen werd nog een kleine uitsprong toegevoegd aan de planaanvraagzone. In de noordoostelijke uitsprong is nog een goed bewaard bodemarchief te verwachten en kunnen ook concreet Romeinse sporen van bewoning, landindeling of ambachtelijke activiteiten verwacht worden. Gezien het belang van de vicus in het Romeinse verleden van de regio, is het van belang om alle puzzelstukken te verzamelen om later het verhaal van de vicus zo volledig mogelijk te kunnen vertellen. Aangezien de geplande werken een bedreiging van het bodemarchief betekenen, is het van belang dat het deel van het terrein dat buiten de GGA-zone ligt, verder onderzocht wordt. Ook belangrijk daarbij is dat in zuidelijke richting de aansluiting met de reeds opgegraven zone gemaakt wordt, om zo voldoende ruimtelijk inzicht te hebben om de aangetroffen sporen te kunnen interpreteren. Zo komen we tot een oppervlakte van ca. 416 m² die bijkomend onderzocht moet worden.

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat de te onderzoeken zone bebost is. Landschappelijk bodemonderzoek kan de bewaringstoestand van de bodem beter helpen in te schatten, maar op basis van de aangrenzende opgraving die in 2013 uitgevoerd is, kunnen we er van uit gaan dat de bewaringstoestand en de bodemopbouw binnen de te onderzoeken zone gelijkaardig zijn. Een proefsleuvenonderzoek kan uitgevoerd worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn, maar op basis van de aangrenzende opgraving is reeds duidelijk dat de kans zeer groot is dat relevante archeologische resten aanwezig zijn binnen het onderzoeksgebied.

Omwille van het uitermate hoge archeologische potentieel van de verder te onderzoeken zone en het zeer grote potentieel op kennisvermeerdering is het kosten-baten het meest efficiënt om meteen over te gaan tot de uitvoering van een opgraving.

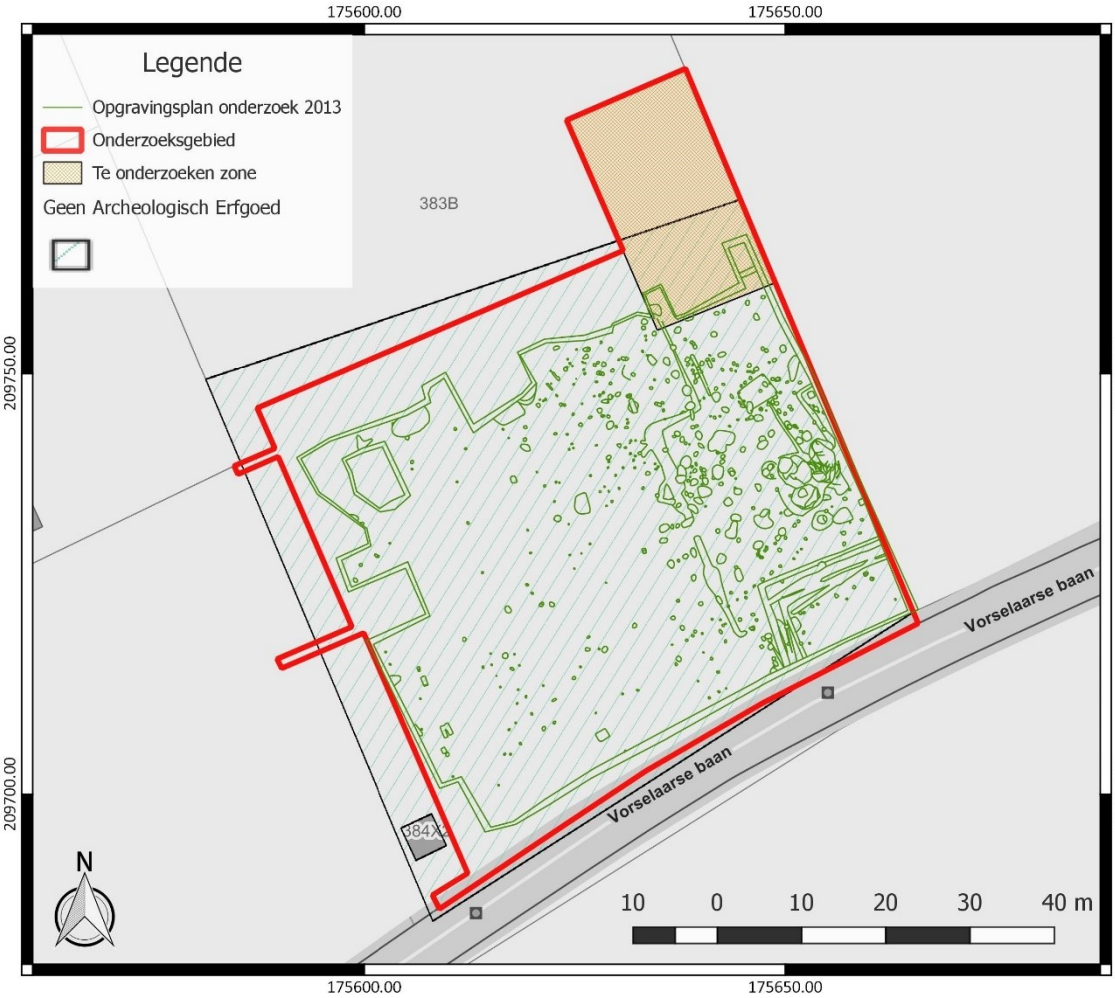

Figuur 23: Aanduiding van de zone waar verder archeologisch onderzoek nodig is, weergegeven op het opgravingsplan uit 2013 (Reyns/Bruggeman/Dierckx 2014) en het GRB (www.geopunt.be)

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Het terrein is te situeren binnen de vicus van Grobbendonk. In het verleden werd een groot deel van het terrein reeds opgegraven, maar ten opzichte van de oorspronkelijke plannen werd nog een kleine uitsprong toegevoegd aan de planaanvraagzone. In de noordoostelijke uitsprong is nog een goed bewaard bodemarchief te verwachten en kunnen ook concreet Romeinse sporen van bewoning, landindeling of ambachtelijke activiteiten verwacht worden. Gezien het belang van de vicus in het Romeinse verleden van de regio, is het van belang om alle puzzelstukken te verzamelen om later het verhaal van de vicus zo volledig mogelijk te kunnen vertellen. Aangezien de geplande werken een bedreiging van het bodemarchief betekenen, is het van belang dat het deel van het terrein dat buiten de GGA-zone ligt, verder onderzocht wordt. Ook belangrijk daarbij is dat in zuidelijke richting de aansluiting met de reeds opgegraven zone gemaakt wordt, om zo voldoende ruimtelijk inzicht te hebben om de aangetroffen sporen te kunnen interpreteren. Zo komen we tot een oppervlakte van ca. 416 m² die bijkomend onderzocht moet worden. Omwille van het uitermate hoge archeologische potentieel van de verder te onderzoeken zone en het zeer grote potentieel op kennisvermeerdering is het kosten-baten het meest efficiënt om meteen over te gaan tot de uitvoering van een opgraving.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

Bruggeman, J./N. Reyns/H. Verbeeck, 2014: *Archeologische opgraving Grobbendonk – Nijverheidsstraat 2-4 (zuiveringsstation),* Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 088).

De Boe, G., 1977: *De Romeinse vicus op de Steenberg te Grobbendonk*, Brussel (Archaeologia Belgica 197).

De Boe, G., 1985: Het ontstaan en de ontwikkeling van de Romeinse “vicus” te Grobbendonk, in: S. Scheers S./E. Scheltens (eds.), *Miscellanea in honorem Josephi Remigii Mertens I Topographia Antiqua*, Leuven (Acta Archaeologica Lovaniensia 24), 101-118.

Goolaerts, S./K. Beerten, 2006: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 16 Lier*, Leuven.

Mertens, J., 1961: Gallo-Romeins graf uit Grobbendonk, *Archaeologia Belgica* 53, 5-18.

Reyns, N./A. Van Staey, 2013: *Archeologische opgraving Grobbendonk – Floris Primsstraat 'Uitbreiding saunacomplex'*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 146).

Reyns, N./B. Cleda, 2018: *Archeologische opgraving Grobbendonk – Nijverheidsstraat 6,* Temse (Rapporten All-Archeo bvba 336).

Reyns, N./J. Bruggeman, 2015: *Bureaustudie Archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem Grobbendonk – Nijverheidsstraat-Vorselaarse baan (McCain Foods Belgium),* Temse (Rapporten All-Archeo bvba 287).

Reyns, N./J. Bruggeman, 2017: *Eindverslag Grobbendonk – Nijverheidsstraat*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 463).

Reyns, N./J. Bruggeman, L. Dierckx, 2014: *Archeologische opgraving Grobbendonk – Vorselaarsebaan zn “Uitbreiding begraafplaats, 'Kerkenput'”*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 139).

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: Essen in zicht. Essen en plaggendekken in Nederland. Onderzoek en beleid, (*Nederlandse archeologische rapporten* 34), Amersfoort.

Verbeeck, H./N. Reyns, 2019: *Het Romeinse Grobbendonk. Wel en wee van een nederzetting*, Grobbendonk.

Verdurmen, I./D. Tys, 2007: *De archeologische waarde van militaire heidedomeinen. Stand van zaken en richtlijnen voor toekomstig beheer*, Brussel (VIOE-rapporten 3).

4.2 Websites

Cartesius (2019)
https://www.cartesius.be

Centrale Archeologische Inventaris (2019)
https://cai.onroerenderfgoed.be

Databank ondergrond Vlaanderen (2019)
http://dov.vlaanderen.be

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2019)
https://geo.onroerenderfgoed.be/

Geopunt Vlaanderen (2019)
http://www.geopunt.be/

Inventaris Onroerend Erfgoed (2019)
https://inventaris.onroerenderfgoed.be

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2019)
https://www.onderzoeksbalans.be

5 Bijlagen
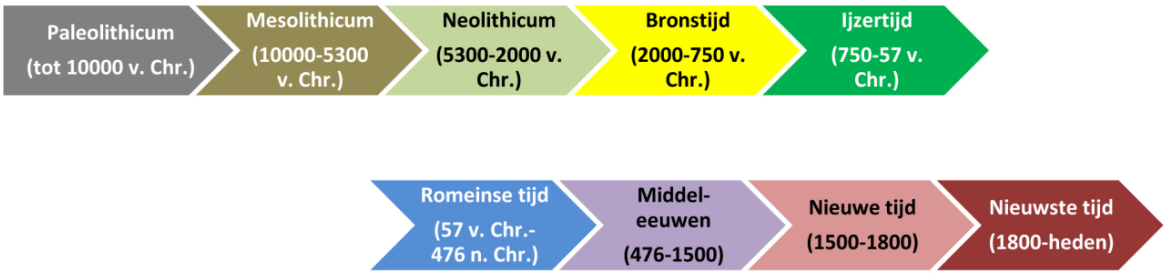
5.1 Archeologische periodes